

Píše Hana Šmahelová

(E*forum, 06. 05. 2026)

Bloudění novou perspektivou

Germanobohemistický tým Ústavu pro českou literaturu AV ČR vydal v roce 2024 další opus, který vychází z konceptu transkulturního pojetí dějin literatury. Poněkud enigmatický název **Tvoření literaturou** mnoho neřekne, naštěstí víc napoví podtitul, který deklaruje „společné dějiny“ obou jazykových entit zastoupených v kultuře českých zemí v dlouhém 19. století. Již za touto formulací lze tušit snahu zaměřit se především na koexistenci kulturní dvojjazyčnosti a odstříhnout se tak od úzce národního jazykově českého přístupu v tradičních dějinách literatury. Ostatně, jde o přístup, který odpovídá dlouhodobému trendu v badatelské činnosti tohoto autorského kolektivu, jehož dosavadní výstupy se vyznačují nejen heuristickým fundamentem, ale i jistou mírou odvahy k metodologickým experimentům. Očekávání, že nejinak tomu bude i nyní, podporuje rovněž úvodní pasáž, v níž **Václav Smyčka** vysvětluje předpoklady, záměry a teoretická východiska tohoto kolektivního projektu.

Stejně jako mnozí historici před ním i Smyčka si uvědomuje, že kulturní vývoj v českých zemích této doby nelze vysvětlit bez postihu vzájemného působení literatury psané česky a německy, včetně eticko-konfesijní tradice židovské. Překážku vidí ve „velkém historiografickém schizmatu“ (s. 13), jímž se vyznačuje starší dějepisectví, které se mu jeví uvězněné v národních rámcích, což vede k odlišným interpretacím obdobných faktů, k rozdílům v periodizaci, pojmosloví a významové hierarchizaci atd. I když náběhy k porušování tohoto „schizmatu“ zaznamenává v některých novodobých pracích, ani v nich nenachází „klíč pro vytvoření interkulturní literárněhistorické syntézy“ (s. 17). S vědomím, že pro dosažení této mety nemůže stačit pouhé rozšíření faktografie, komparativní usouvztažnění obou jazykových oblastí apod., obrací se autor nejprve k teoretické rovině, k možnostem, které nabízí pro vytvoření „alternativního modelu“, v němž by se sešly obě jazykově odlišné literární tradice. Hlavní oporou tohoto modelu má být „nová perspektiva“, kterou shledává v propojení konceptů *interkulturality* (M. Weinberg) v kombinaci s Foucaultovou *teorií subjektu*, již v teorii kulturněhistorického vývoje *měšťanské subjektivity* dále rozvinul A. Reckwitz. Takto založený konstrukt subjektu se v rámci Smyčkovy teoretické rozvahy jeví jako smysluplná volba: na jedné straně ho lze vztáhnout k literárním dílům a metodám jejich interpretační analýzy, na straně druhé postihuje významné charakteristické rysy širšího kulturněhistorického a společenského pole, bez ohledu na jazykovou a národnostní odlišnost. Moderní subjektivita je podle Smyčky východiskem pro převod „politicky zatížené problematiky kolektivních identit“ (s. 17) na „elementárnější antropologickou rovinu“. To z hlediska nového historiografického

modelu znamená nalezení oné kýžené nové perspektivy, která je konečně zbavena úzkých národních rámců s jejich „emancipačními a obrannými narativy“ (s. 18).

V dalším kroku (podkapitola *Shrnutí hlavních tendencí*, s. 22-25) vymezuje čtyři úseky vývojových proměn měšťanské subjektivity, což lze chápat jako náznak chronologické osy oněch „společných dějin“. Rozsáhlý časoprostor – od osvícenství přes období krize na konci 19. století až po první světovou válku – je zde představen v poněkud rozmlžené podobě, z níž není patrné, jakými souřadnicemi a mezníky bude jakožto diskurzivní pole ve vztahu ke zrodu a proměnám měšťanského subjektu definován. Zatím tedy nevíme, jak bude konstrukt „nové perspektivy“ v novém konceptu dějin fungovat, zda a jak bude poměřován a korigován konkrétní historickou situací. Autor místo toho předkládá výčet kulturně společenských jevů, které se ve čtyřech (resp. pěti) oddílech stanou tématy jednotlivých kapitol a podkapitol. Jejich výběr není v podstatě vysvětlen, takže i o jejich roli pro postižení dějinného pohybu v obou jazykových oblastech se můžeme jen dohadovat. Tak například, pro první osvícenské období povede cesta k modelu osvícenského subjektu přes divadlo a romány a jejich zprvu výraznou „kultivační a osvětovou funkci“; v další fázi označené pouze jako „začátek 19. století“ bychom měli sledovat už i česky psanou literaturu, a to hlavně pod zorným úhlem „docenění venkovské společnosti a českého dávnověku“, v níž se hodnotový kodex měšťanského subjektu promítne nejen do satiry a tragiky, ale objeví se zde i „transgresivní subjektivita“ v poetice romantických děl apod. Porevoluční padesátá léta otvírají další fázi, v níž vysvětlení historických proměn bude ležet na bedrech poetiky literárních děl reflektujících témata sociální, národnostní boj, politické programy a instituce, ve kterých „měšťanská elita“ manifestuje své představy o harmonizaci ve společnosti i v moderním subjektu. Poslední etapa (od poslední třetiny 19. století do roku 1920) je charakterizována pojmy a formulacemi, za nimiž můžeme tušit realitu důležitých vývojových proměn, např.: „triumf měšťanského umění“, „krizi měšťanské subjektivity“ – a její řešení „v umocnění transgresivní estetiky“ a „v masové kultuře národních hnutí“ apod.; první světová válka je zmíněna jako „katalyzátor“, který uspíšil „rozpad staré monarchie, ale i klasické měšťanské subjektivity“ (s. 35). Stejně jako v předcházejících popisech etap zůstane však i v tomto případě pouze u náznaků, které balancují na hraně významového vzduchoprázdna.

Absence širší historické sítě souvislostí, které jsou pro zachycení jakýchkoli historických proměn nezbytné, není jedinou diskutabilní zvláštností Smyčkova úvodu. Problematická je rovněž absence otázek nad zvolenou cestou a nulová reflexe možných úskalí při aplikaci modelu měšťanské subjektivity a moderního subjektu jakožto nové perspektivy pro vytvoření společných dějin české a německé literatury. Podezření, že se autor místo vlastní teoretické reflexe otázky, jaké dějiny chce vlastně psát, spoléhá na aplikaci tezí uznávaných teoretiků, posilují jeho apodiktická tvrzení, která předbíhají analýzu konkrétních faktů, bez níž jsou abstraktní formulace nejen těžko srozumitelné, ale hlavně těžko ověřitelné. Tento typ textu se obvykle klade na závěr jako zobecňující shrnutí předchozích dílčích zjištění. Jestliže zde se s ním setkáváme v pozici úvodní statě, potom nezbyvá než doufat, že vše bude uvedeno na pravou míru

promyšlenou koncepcí ve výstavbě daných bloků a v autorském zpracování výše zmíněných témat v jednotlivých kapitolách.

První oddíl *Osvícenství – emancipace a disciplinace člověka literaturou (1760–1805)* jde tomuto očekávání vstříc. Počátky moderní literatury jsou zasazeny do kontextu pronikání osvícenských idejí do konzervativního, převážně katolického prostředí českých zemí. Smyčka (autor všech kapitol tohoto oddílu) poukazuje v této souvislosti na význam literární činnosti J. J. Eberleho. V jeho tvorbě shledává jako novum otevřenost vůči vlivům literatury protestantských zemí, především v příklonu k novým žánrům, které dávaly prostor kritice společenské hierarchie a dosavadních hodnotových konvencí. Proměny témat a postojů v dobovém diskurzu sleduje též prostřednictvím literární kritiky a učeneckých reflexí proklamujících vzdělání, racionalitu, mravní i kulturní hodnoty (Voigt, Seibt, Cornova aj.). Není pochyb, že tento intelektuální kvas, nesený univerzálními idejemi humanity a všeobecného pokroku, nebyl (alespoň z počátku) živnou půdou pro národnostně a jazykově emancipační tendence. To však neznamená, že už neexistovaly signály pro zformování kulturně nacionální otázky jako dalšího diskurzivního tématu. Přehlížením této skutečnosti si autor přizavírá dveře k plnohodnotné reflexi dobové literární komunikace a role, kterou v ní později (a postupně stále výrazněji) budou sehrávat i česky psaná díla.

Na druhé straně je třeba ocenit vykreslení osvícenských komunikačních vztahů v podobě rozmanité a hojné literární činnosti, podporované institucemi (univerzitní výuka, učenecká společenství, tiskárny...), ale i individuální potřebou psát. Za řadou jmen osobností publikujících v časopisech (včetně „literárních nádeníků“), autorů nejrozličnějších osvětových či proklamačních brožur apod. vyvstává obraz čilého literárního ruchu v němčině, který dosud takto v celku v české literární historiografii zachycen nebyl. Důležité je rovněž zdůraznění představ o nové mravní a estetické normě osvícenského občana. Smyčka v této souvislosti (a s odvoláním na Seibtovy přednášky) přichází dokonce s tezí, že „dějiny politické emancipace tak začínají v habsburské monarchii estetickou emancipací vkusu“ (s. 56). V návaznosti na různorodou oblast publicistiky je v několika dalších podkapitolách věnována pozornost neméně významnému prostředí pro utváření a reprezentaci měšťanského subjektu, jímž je divadlo, včetně časopisecké kritiky sledující dramatickou tvorbu a divadelní provoz z osvícenských ideových pozic. Smyčka opět přesvědčivě dokládá víceméně nekonzfliktní souběžnost českých a německých divadelních scén. Široký záběr divadelní produkce v obou jazycích a v různých dramatických žánrech (od truchlohry a historického dramatu přes veselohru až k burlesce) dokresluje vzhled do způsobů zpracování témat, v nichž se už uplatňuje vědomí o proměně společenských norem a pozice individua. Důležitou součástí obrazu literární komunikace je představení tvorby ženských autorek (ať již románů, nebo dramát), stejně jako reflexe korespondence a deníkových záznamů, v nichž autor sleduje tendenci k přirozenosti. Ke shrnujícímu konstatování o změně způsobu čtení a o změně čtenářského přístupu k literatuře lze ještě dodat, že celkově tak dochází k posílení její apelativní a formativní funkce. Z tohoto hlediska by si zasloužilo začlenit přímo do výkladu (a nikoli jen odkazem na

studie k tématu) alespoň stručné zamyšlení nad důsledky tereziánských školských reformem v podobě nárůstu gramotnosti, a tudíž i posílení cílových skupin pro šíření názorů se společenským dosahem prostřednictvím literatury. I to je totiž jeden z faktorů, který přispěl k rozpadu osvícenského nadnárodního kulturního diskurzu. Průběh tohoto procesu je však dále sledován výlučně v próze a dramatu z konce 18. století. V obsahu těchto děl, v jejich námětech, zápletkách a v jednání postav autor sledává ztělesnění měšťanského subjektu (např. čínorodí loupežníci s touhou po svobodě a zároveň „s niternou sentimentalitou“, s. 100); stejným postupem odvozuje z jiného typu prózy („černá romantika“) tendenci ke skepsi vůči osvícenským jistotám, k jejich zakotvení v racionalitě a v řádu. V této souvislosti připomíná Kantovu filozofii, která spolu s myšlenkami dalších prapopředků německé romantiky tyto postoje v rámci literatury předznamenává. Touto kapitolou, v níž je mimo jiné dobře vyznačena souvislost zejména německé rytířské, dobrodružné a duchařské prózy (Ch. H. Spiess, A. G. Meissner, J. F. E. Albrecht) s českou zábavnou produkcí, končí také celý oddíl věnovaný osvícenství.

V následujícím bloku *Doba předbřeznová - kompenzace a revolty (1806-1848)* dochází už z hlediska naplňování dané koncepce na lámání chleba. V osvícenském diskurzu se sice zrodil měšťanský subjekt a jsou v něm i počátky moderní literatury, nicméně problematika sledované dvojjazyčnosti a etnicky vyhraněné identity je tu teprve v zárodcích. Tato situace se však během prvních čtyř dekad 19. století mění a pro historika píšícího „společné dějiny“ také výrazně komplikuje. Nejenže dále probíhá znejistění osvícenského řádu racionality a důvěry v jeho hodnotovou hierarchii, ale proměňuje se pod tlakem nejistoty vůči vnějšímu světu i vlastnímu nitru také samotný subjekt. Nejde přitom jen o procesy uvnitř kultury, ale o důsledky otřesů, které dopadaly na společnost od Velké francouzské revoluce a následných napoleonských válek. Je s podivem, že autoři tohoto bloku nepovažovali za nutné reflektovat dopady těchto historických událostí na proměnu diskurzivních komunikačních vztahů, což se zvláště silně projevuje v literatuře. Mám na mysli především otázku identity, která rezonovala v kulturním prostředí českém stejně jako německém a postupně nabývala stále vyhraněnějších nacionálních forem. Tato a další důležitá kontextová východiska pro porozumění tomu, co se děje v literatuře (filozofie, estetika), jsou zde sice (možná?) latentně přítomna, avšak jen jako jakési mlhavé všeobecné povědomí, které není zformulováno jako otázka, již by bylo možné ke zkoumané faktografii konkrétně vztáhnout.

Tím víc je třeba ocenit, že alespoň náznakem vykročil tímto směrem **Václav Petrbok** v úvodní kapitole tím, že se dotazuje po důvodech prestižní pozice literatury a způsobech, kterými toho dosáhla, že ho zajímá, „jakým způsobem se projevovaly obdobné tendence na straně ‚těch druhých‘, tedy osobností identifikujících se s kulturním prostředím německého jazyka“ (s. 127-128). V souladu s tímto záměrem obrací nejprve pozornost na instituce (školy, církevní instituce, salony), které měly vliv na formování vztahů mezi oběma jazykovými oblastmi. Problém je, že místo směřování k odpovědi na výše položené otázky se setkáváme převážně jen s plošným řetězením jednotlivostí a dílčích událostí - faktů, jako jsou jména osobností se stručnou

specifikací jejich působení a společenských vztahů. Zaznamenáváním všech těchto aktivit a názorů bez interpretační reflexe, bez určení role jednotlivých osobností v dané oblasti, a potažmo v celém historickém procesu česko-německé koexistence, vzniká sice pestré, ale nediferencované mikropanorama dění, které může být stejnou měrou důležité jako bezvýznamné. Z tohoto hlediska je možná zbytečné se ptát, proč například v kapitole věnované školství není ani zmínka o založení a vlivu Stolyce české řeči a literatury na pražské univerzitě, proč se jménu V. A. Svobody, k němuž se pojí hojné aktivity v propojování české a německé literatury, dostalo jen nenápadné zmínky v závorce, proč řada dalších osobností (od Bolzana, Müllera a Exnera až k Palackému a Havlíčkovi) prochází textem jako zbloudilé postavy z dramatu, za kterými už dávno spadla opona. Skutečnost, že závěrečné shrnutí (s. 145) se zcela mýjí se slibnými otázkami na počátku této kapitoly, není nijak překvapujícím zjištěním.

Mezi tématy vytčenými v úvodu knihy pro předbřeznové období dominuje (spolu s *dávnověkostí*) také lidová slovesnost. Této problematice se ujímá **Ladislav Futtera** v kapitole *Za ideály lidové kultury*. I on si na začátku klade otázky směřující k umělecké podstatě tohoto typu tvorby, k jejím hranicím s literaturou a k dobovému chápání folkloru ve vztahu k měšťanskému subjektu. Chybí mezi nimi jen jedna, zato zásadní otázka: proč k tomuto zájmu o lidovou slovesnost vůbec došlo? Bohatá odborná literatura, kterou autor nepochybně dobře zná, nabízí řadu podnětů pro reflexi filozofických a estetických základů procesu, v němž se z lidové slovesnosti stalo jedno z nejvýraznějších témat kulturně nacionálního diskurzu. Jistě si je dobře vědom, že úvahy Herderovy, ale také Fichteho, F. Schlegela, bratrů Grimmů, Görrese a dalších jsou nezbytné pro pochopení shod, ale také podstatných *rozdílů* v chápání hodnot a významu folkloru u obou etnik. Futtera se však, stejně jako autor předchozí kapitoly, soustředí na víceméně plošnou prezentaci hlavně prozaické produkce, na kterou je snazší aplikovat šablonu měšťanského subjektu. Opírá se přitom také o svoje dlouholeté a v mnohém objevené výzkumy německých zpracování pověstí a pohádek, takže po stránce faktografické přispívá do této kapitoly cennými souhrnnými informacemi o sběratelské činnosti německých literátů, jakož i o jejich úpravách lidové slovesnosti. U jednotlivých autorů sleduje hlavně formální rozdíly ve zpracování prozaických látek a poetických útvarů a tyto popisy občas doplňuje citacemi dobových názorů na lidovou slovesnost.

Nad tímto faktograficky bohatým, leč z historického hlediska lehce zmatečným výkladem zůstává bez povšimnutí viset otázka, jak souvisí měšťanský subjekt s proměnou vztahu k folkloru ve čtyřicátých letech a sílícími národně emancipačními tendencemi. Z řady úvah o poměru mezi lidovou slovesností a umělou literaturou – připomeňme například Erbenův výklad v dopise S. Vrázovi, stati V. B. Nebeského či Havlíčkovy, Štúrovo pojetí slovanského folkloru nebo reflexe národní kultury z hlediska filozofie (J. Fidrmuc, K. B. Štorch, článek F. Čupra v *Ost und West* aj.) – je zřejmé, že jde o hledání podstaty národnostně emancipované literatury. Není pochyb, že etické a estetické normy osvícenského modelu, přizpůsobené idejím i vkusu biedermeieru, sehrály důležitou roli v představách o folkloru a o jeho proměně v literaturu v obou jazycích. Nicméně také platí, že úsilí o jedinečný charakter národní

literatury vyrůstající z tohoto zdroje bylo na české straně pojímáno jinak než na německé. Přehlížení či obcházení otázek, které by naznačovaly souvislost s měnící se společenskou funkcí literatury, s kritickými i obecnými reflexemi literatury/umění apod., není patrná jen v této kapitole. Stejný neduh se projevuje i v následujících částech toho bloku. V kapitole *Historismus a hledání národních dějin* (Ladislava Futtery a **Matouše Turka**) je sice na začátku v lehce esejistickém stylu nastíněno společensko-politické rámování historické epiky a prózy od konce 18. století, brzy se však těžiště výkladu přesune k popisu jednotlivých německých děl a jejich porovnávání s obdobnou produkcí českou. Tato metoda zcela jistě zaplňuje dosavadní bílá místa na mapě literárního dění na českém území, v jednotlivých případech zachycuje rozdíly v poetice, ve formulaci zápletek apod. Pro interpretační závěry obecnější (dějnotvorné) povahy je to nicméně stále příliš úzké a svým způsobem izolované východisko, třebaže se ho autoři snaží rozšiřovat odkazy na příslušnou odbornou literaturu k dílčí problematice.

V komentování složité cesty, kterou si měšťanský subjekt razí kulturou a literaturou 19. století, bychom mohli pokračovat a narážet pořád na stejný typ výše zmíněných problémů. Na druhé straně je třeba vyzdvihnout také pozitiva, především nové průhledy do německojazyčné tvorby a celkově podstatné rozšíření kulturněhistorické faktografie vztahující se k literatuře zejména druhé poloviny 19. století. Zmíňme tedy například Smyčkovu vydařené propojení Máchovy tvorby s německými romantiky působícími v Čechách, Petrbokův široce založený výklad (*Mladé Čechie a poetiky revolty*, s. 267–290), jenž zachycuje společný nástup české a německé mladé, revolučně naladěné generace literátů, ale dotýká se také složité židovské otázky. Přesvědčivou analýzu propojení české a německé tvorby (např. Meissner – Sabina – Neruda; Svátek – Stifter) přináší rovněž kapitola *Politizace literaturou a literatury* (s. 338–360) **Mirka Němce**.

Tentýž autor se v úvodní kapitole posledního, čtvrtého oddílu zamýšlí nad dvojí funkcí modernity (*Mezi organizovanou a transgresivní modernitou*), v níž dokládá rozpad konceptu měšťanské kultury a transformaci měšťanské subjektivity do spolkových aktivit, na nichž se podíleli literáti, umělci a intelektuálové obou národností. V návazné kapitole (*Literatura a představy národních společenství*) sleduje Němec literární reakce na proměnu nacionality na přelomu století 19. a 20. století srovnáváním próz českých a německých autorů včetně tzv. hraničářské literatury. Kromě počínající tendence k národoveckému radikalismu a šovinismu (H. Watzlik) zaznamenává však také kulturní a literární projevy, které směřují opačným směrem, k usmiřování a vzájemnému obohacování (Masarykova *Česká otázka*, manifest *Česká moderna*, povídky R. M. Rilkeho aj.). V této kapitole je také poprvé diskurzivní téma nacionality reflektováno ve vztahu k jeho počátkům v první polovině 19. století. Dalším sledovaným zákoutím moderny je *fantastika*, která ve svých uměleckých projevech přesahuje až do období války. Autoři kapitoly (Smyčka – Turek) představují její propojení s okultismem, dekadencí, spiritismem i psychoanalýzou jako kosmopolitní prostor a kladou přitom inspirativní otázku, zda „vznikalo vedle společných setkání [...] také něco jako společná poetika reagující na tento odstín krize měšťanského subjektu“

(s. 526). Další fasetu krize přibližuje závěrečná kapitola pojednávající o naturalismu, který autor **Jan Budňák** nahlíží jako „krizi antropologické difference“ (*Zvíře v člověku*, s. 547–269), což dokládá podrobnějším popisem a srovnáním próz P. Langmanna, J. Merhauta a M. Ebner-Eschenbach. Tentýž autor uzavírá knihu textem nazvaným *Epilog*. Třebaže jeho obsahem je poslední úsek společné cesty české a německé literatury v době války a krátce po jejím skončení, výklad směřuje prostřednictvím dílčích závěrů také k částečně shrnující výpovědi o pozici měšťanského subjektu. Autor vychází z rozboru díla čtyř autorů (E. Weisse, F. Šrámka, F. Kafky, J. Haška), v nichž odkrývá škálu příznaků rozkladu „kulturní formace, která usilovala o výchovu, o vytvoření autonomního čínorodého a současně vnitřně bohatého individua – jakožto měřítko všech věcí, a chtěla toho dosáhnout mimo jiné literaturou“ (s. 586).

Na závěr zbývá už jen zamyslet se nad tím, jaké dějiny tato objemná kniha vlastně prezentuje. Z hlediska literární vědy je psaní dějin otevřeným polem možností, v němž se diskutuje a experimentuje s různými formami uspořádání. Také *Společné dějiny* opustily tradiční lineárně organizované podání, které je neseno sjednocující ideou, nezřekly se však společné „nové perspektivy“, vytyčené pomocí konstrukt měšťanského subjektu. Sociologicko-filozofické souřadnice tohoto modelu byly zvoleny proto, aby v náhledu na dějiny nahradily staré (podle autorů politické a ideologické) „národní rámce“. Náhrada by však neměla znamenat popření předchozího. Právě k tomu však došlo. Jde především o odklánění pozornosti od kulturně emancipačních aktivit na české straně, které je patrné už z volby témat kapitol i podkapitol, projevuje se v rétorice a vede také k určitému zavádějícímu zacházení s terminologií. V důsledku toho dochází k rozptylu, a tím i k oslabení možnosti zaznamenat různé projevy nacionality jako jednoho z formativních faktorů dějin literatury 19. století v obou jazycích.

O druhou oporu pro sledování proměn literatury se autoři připravili tím, že zcela odhlédli od specifických funkcí uměleckého (poetického) textu, které mají rovněž své dějiny. Na svých vlastních cestách časem v nich dominuje *subjekt básnický*, jehož vztah k *měšťanskému subjektu* není zdaleka tak přímočarý, jak se autoři snaží naznačovat, když sledují převážně jen odraz dobového smýšlení v dějových zápletkách a motivech. Nedostatkem průběžné reflexe strádá však i samotný konstrukt měšťanského subjektu, na němž závisí „nová perspektiva“ společných dějin. Jeho parametry a osvícenská konstelace zůstaly v knize v podstatě stále stejné, třebaže svět kolem se měnil a s ním i podmínky pro literární komunikaci. Potřeba takového přístupu, který by držel konstrukci dějin pohromadě a zajišťoval jeho koherenci, je zvláště naléhavá v případě, kdy obsah díla sestává z množství dílčích úseků, které zpracovávají různí autoři, buď samostatně, nebo ve spolupráci s dalšími. Rozvolnění vazeb (časových i významových) mezi jednotlivými tématy a nevyváženost zpracování v jednotlivých kapitolách zvyšuje nepřehlednost a pocit diskontinuity. Do jisté míry mohla důsledky fragmentarizace obrazu dějin do případových studií zmírnit studie závěrečná, v níž by byly v obecné rovině a na základě poznatků z jednotlivých kapitol formulovány právě ty faktory literárního/kulturního dění, které umožňují pochopit historickou realitu koexistence české a německé literatury. I když se tak nestalo,

faktem zůstává, že tato kniha je dosud nejobsáhlejší prezentací německojazyčné produkce v rámci literatury 19. století v českých zemích. Zároveň to ale nic nemění na skutečnosti, že *společné dějiny* dvojjazyčného literárního dění byly sice do „nové perspektivy“ vrženy, zatím v ní ale jen poněkud bezradně bloudí.

Václav Smyčka - Václav Petrbock (eds): *Tvoření literaturou. Společné dějiny česky a německy psané literatury českých zemí (1780-1920)*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR ve spolupráci s nakladatelstvím Filip Tomáš - Akropolis, 2024, 661 s.

www.ipsl.cz